

The Landscape in Times of Populism and Post-truth

Aleksander Böhm

Krajobraz
w czasach
populizmu
i postprawdy

Keywords: landscape changes, spatial policy, landscape values

The type of fascination with the landscape – that led to the establishment of the art of the creation and protection of beauty in human surroundings towards the end of the nineteenth century as a profession – **has always been the domain of the elite.** Of people who stood out among society due to their greater aesthetic sensitivity, their imagination, intellectual prowess and sometimes – not always – through wealth and power.

At the same time, the landscape – as a public good – has always been accessible to everyone. Everybody leaves their mark on it – doing it more or less deliberately – and more or less in accordance with the customs of a given cultural circle.

Since the nineteenth century, due to maturing democracies, the relations between humanity and the landscape – especially the expansive landscape – have largely been the result of legislation – rather than the will of authoritarian regimes or customs. Absolute rulers are practically nowhere to be found, but customs have not ceased to be important – on the contrary, they have become more important. It is customs – through remaining in the background of our actions – that cause the legislation that is being passed by the votes of the majority to be either better or worse.

The key to the “better” thus lies in good customs and practices – which, along with culture and

education – are sometimes called **human capital.** When its level is high, the views of the majority become closer to the views of the elite – when it is low, differences in priorities arise and reaching an accord becomes more difficult. It becomes more difficult even though everybody wants things to improve – but not everybody has the same things in mind.

The view of Niagara Falls can be sublime and instil the need to preserve this awesome enclave of untouched nature – but it can also lead to the commercialisation of the site and, for instance, to the construction of an aquapark.

Arnold Toynbee – who died 40 years ago – said that “the level of a culture increases when its society follows the ideas of the elite, but when it is the other way around, when the elite follow the voice of the common people – a culture starts to regress.” This happens because of a “lowering of the bar” – due to abandoning above average values and those that are difficult to achieve in favour of those that are popular and easily attainable.

In this context, the promises of “listening” to the voices of voters that are being made by politicians should not be taken uncritically.

The decisions that were made by President Ulysses Grant and the Congress of the United States of America nearly 150 years ago went against the expectations of the majority. Despite this fact, under the conditions of the first modern

Słowa kluczowe: przemiany krajobrazu, polityka przestrzenna, walory krajobrazowe

Ten rodzaj fascynacji krajobrazem, który doprowadził z końcem XIX w. do wyodrębnienia sztuki tworzenia i ochrony piękna w otoczeniu człowieka jako zawodu, **zawsze był udziałem elit.** Ludzi wyróżniających się w społeczeństwie większą wrażliwością estetyczną, wyobraźnią, poziomem intelektualnym, a niekiedy – a więc nie zawsze – zamożnością i władzą.

Równocześnie krajobraz jako dobro publiczne był i jest dostępny dla każdego. Każdy pozostawia w nim swój ślad, robiąc to bardziej lub mniej świadomie, bardziej lub mniej zgodnie z obyczajami panującymi w danym kręgu kultury.

Od XIX wieku, za sprawą dojrzewających demokracji, relacje człowieka z krajobrazem (zwłaszcza z krajobrazem rozległym) bardziej wynikają z uchwalanego prawa niż z woli niegdysiejszej władzy autorytarnej czy panujących obyczajów. Władców absolutnych dziś już prawie nie ma, ale obyczaje nie przestały być ważne – wprost przeciwnie, stały się ważniejsze. To one właśnie, pozostając w tle naszego postępowania, sprawiają, iż prawo stanowione głosami większości jest lepsze lub gorsze.

Klucz do „lepszego” tkwi zatem w dobrych obyczajach, które wraz z kulturą i wykształceniem nazwane bywają **kapitałem ludzkim.** Gdy

jego poziom jest wysoki, poglądy większości zbliżają się do poglądów elitarnych; gdy jest niski, pojawiają się różnice w priorytetach i porozumienie staje się trudniejsze. Trudniejsze, choć wszyscy chcą, aby było lepiej, ale nie wszyscy mają to samo na myśli.

Widok Niagary może budzić zachwyt i chęć ocalenia oszałamiającej enklawy dziewiczej natury, ale może zrodzić pokusę komercjalizacji tego miejsca i zbudowania tam na przykład aquaparku (ryc. 1).

Zmarły przed 40 laty Arnold Toynbee powiadał, iż „poziom kultury podnosi się wówczas, gdy społeczeństwo podąża za upodobaniami elit, natomiast gdy jest odwrotnie, gdy elity kierują się głosem ludu – w kulturze pojawia się regres”. Dzieje się tak w następstwie „obniżania poprzeczki”, czyli rezygnacji z wartości ponadprzeciętnych i trudno

osiągalnych na rzecz popularnych i łatwo dostępnych.

W tym kontekście obietnice polityków „wysłuchania się” w głos wyborców nie mogą być przyjmowane bezkrytycznie.

Decyzje podjęte blisko 150 lat temu przez Kongres i prezydenta Stanów Zjednoczonych Ulyssesa Granta szły pod prąd oczekiwań większości. Mimo to w warunkach pierwszej nowożytnej demokracji powstał ewenement w gospodarce przestrzennej: **obszar priorytetu wartości wysokich** nazywany odąd parkiem narodowym.

Wśród ówczesnych mieszkańców Ameryki, którzy przybyli tu zwabieni wolnością i możliwością bogacenia się na eksploatacji Dzikiego Zachodu, ograniczenia wynikające z ochrony krajobrazu były nieakceptowalną fanaberią pięknoduchów. Dlatego przez 30 lat (czas życia jednego pokolenia)

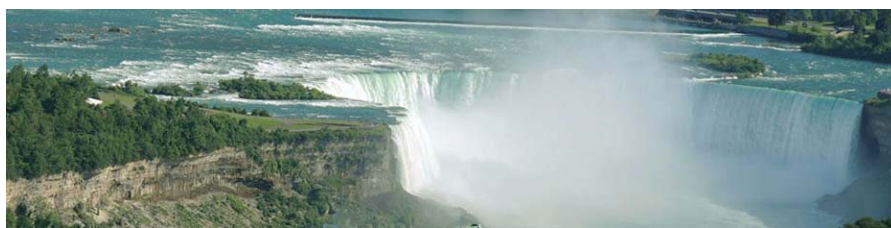

Fig. 1. Niagara Falls (source: www.google.com, Niagara Falls, 22.09.2017)

Ryc. 1. Wodospad Niagary (źródło: www.google.com, wodospad Niagary 22.09.2017)

democracy, a true phenomenon in spatial management was established – an area of the **priority of higher values** that has from then on been called a national park!

From among the contemporary residents of America, who had come there attracted by freedom and the ability to become rich by exploiting the Wild West – the constraints associated with the protection of the landscape were an unacceptable whim of aesthetes. This is why the area of the first national park had to be guarded by the federal army for 30 years – the time of an entire generation. Nowadays all Americans take great pride in Yellowstone park – considering it an inviolable national treasure.

We too have followed in their footsteps – with better or worse outcomes. Despite tragic crises that happened throughout the history of our statehood, starting from the turn of the nineteenth and twentieth centuries, we have been patiently building – against all odds – a legal basis facilitating the protection and shaping of landscape assets – simultaneously establishing a crystallising system of spatial planning.

The continuity of efforts aimed at the creation of our first national parks that were initiated during the interbellum period – and that had been devised even earlier and were being successively implemented despite the completely different conditions that were prevalent in Poland before 1939 and after 1945 – demands particular acknowledgement. **National parks**

– **then an innovation in Polish lands – were everything but meeting the expectations of the nation.** Despite the adjective “national”, they were not being established as a result of the collective will of Poles. They were the implementation of a concept devised by the intellectual elite, a concept which was quite reluctantly and far from widely accepted by the nation. A nation that was being gifted the realisation of this concept!

Today, unfortunately, it is difficult to spot the same determination and effectiveness in the implementation of projects that are unpopular amongst Poles, or – as it is currently being said – amongst the sovereign. We have managed to coin the term “Mazury – cud natury” – and that is all. The reaction of the local governments to the initiative of establishing one more public park had been disarming and leads to the conclusion that the things that we will be seeing there when looking out of our window – “will be created blindly, as the result of cynical lobbying and the thoughtlessness of the masses” [Płażewski 1961, s. 7].

The term “elite” was not seen in a positive light during the period of the People’s Republic of Poland. Its usage in pejorative manner has recently started once again, sometimes in a stigmatising tone, e.g. – “fłze elity” (the false elite in English)¹. Six months ago, the president of the country even started to separate the elite from the citizens, stating that “a state of the elite is not

a civil state”². Thus, nowadays, the term that is used to describe those in power is “the political class” – and it is a significant difference – because the elite, by definition, is a group of people who **positively** stand out from a given society.

Since 1994, successive groups of “those chosen of the nation” – by making use of democracy that had been reinstated after half a century – have gradually been destroying that which had been built by those who were wiser than them, both during the pre and post-war period!

It is the structure that was so wonderfully described by Gerard Ciołek, and which we would very much still like to call a system of spatial planning – despite the fact that its systemic qualities are only vestigial [Ciołek 1948]. For we cannot assume that – according to its definition – it is still a *system of elements that are mutually connected and, as a whole, playing an overarching function* – in this case, ensuring the **order of the face of the earth**. Nowadays, the “overarching” element is the current will of the nation. Legislative connections are being severed in its name, and that which has remained from spatial planning is observable in only a quarter of the country’s. The fact that only those plans that are developed as a result of professional studies and as a part of the so-called social contract can guarantee an effective measure of care for the quality of space has been forgotten. The space that is being treated

teren pierwszego parku narodowego musiał być strzeżony przez armię federalną. Dziś wszyscy Amerykanie parkiem Yellowstone się chlubią, a jego teren jest nietykalnym zasobem narodowym.

My również, lepiej lub gorzej, postępowaliśmy tym tropem. Mimo dramatycznych zapaści w dziejach naszej państwowości, poczynając od przełomu XIX i XX wieku, mozolnie budowano – na przekór przeciwnościom – prawne podstawy sprzyjające ochronie i kształtowaniu walorów krajobrazowych równoległe z krystalizującym się systemem planowania przestrzennego.

Szczególnie uznanie budzi ciągłość wysiłków na rzecz tworzenia naszych pierwszych parków narodowych, zainicjowanych w okresie międzywojennym a koncipowanych nawet wcześniej – i sukcesywnie doprowadzanych do skutku mimo zgoła odmiennych warunków, jakie panowały w Polsce przed 1939 i po 1945 roku. **Parki narodowe – wówczas innowacja na ziemiach polskich – nie były bynajmniej spełnieniem oczekiwań narodu.** Mimo przymiotnika „narodowe” nie powstawały w wyniku gremialnej woli Polaków. Były realizacją koncepcji elity intelektualnej, dość opornie i niebytnie powszechnie akceptowanej przez naród. Naród obdarowywany urzędowym przyzwoleniem tej koncepcji!

Dziś, niestety, trudno dostrzec podobną determinację i skuteczność we wprowadzaniu w czyn projektów niepopularnych wśród

Polaków, czyli – jak to się teraz ma – u suwerena. Zdobyliśmy się na hasło „Mazury – cud natury”, i to wszystko. Reakcja gmin na inicjatywę utworzenia jeszcze jednego parku narodowego obezwładnia i prowadzi do konkluzji, iż to co tam zobaczymy za oknem, „wykuwać się będzie na oślep, jako wypadkowa cynicznego lobbingu i bezmyślności tłumu” [Płażewski 1961, s. 7].

Określenie elity w czasach PRL nie było dobrze widziane. Ostatnio znów używane jest z pejoratywnym zabarwieniem, niekiedy w tonie piętnującym np. „łże-elity”¹. Prezydent państwa mówiąc przed pół rokiem: „państwo elit nie jest państwem obywatelskim”², rozpoczął nawet separację elit od obywateli. Zatem dziś określeniem stosownym dla ludzi sprawujących władzę pozostała „klasa polityczna” – a to istotna różnica, gdyż elita, z definicji, to grupa osób **pozytywnie** wyróżniających się w danym społeczeństwie.

Od roku 1994 kolejni „wybrańcy narodu”, korzystając z przywróconej po półwieczu demokracji, dokonują stopniowej destrukcji tego, co budowali mądrzejsi od nich zarówno w okresie przedwojennym, jak i powojennym!

Chodzi tu o konstrukcję, o której tak pięknie mówił Gerard Ciołek [1948], którą wciąż chcielibyśmy nazywać systemem planowania przestrzennego – mimo iż cechy systemu są w niej już śladowe. Nie można bowiem uznać, iż – zgodnie z definicją – jest to nadal **zespół elementów**

wzajemnie powiązanych i realizujących jako całość funkcję nadrzędną, w tym przypadku **ład lica Ziemi**. Teraz jako „nadrzędną” ogłasza się aktualną wolę narodu. Pod jej szyldem związki legislacyjne są niefrasobliwie zrywane, a to co zostało z planowania przestrzennego, jest zauważalne na ledwie jednej czwartej części terytorium kraju. W zapomnienie poszło to, że tylko plany powstające w wyniku profesjonalnych studiów oraz tzw. umowy społecznej są gwarancją skutecznej dbałości o jakość przestrzeni. Przestrzeni traktowanej w większości krajów europejskich jako najważniejszy składnik majątku narodowego, którego nie wolno lekkomyślnie trwonić.

Postępująca od z górą 20 lat liberalizacja polityki przestrzennej, a ostatnio także dezynwoltura w stosowaniu prawa w Polsce jest pochodną populistycznej recepty na zdobywanie przychylności elektoratu, *nota bene* niezbyt chętnie korzystającego z prawa wyborczego. Trudno się tej receptce dziwić, gdyż jest ona stosowana w demokracji. Natomiast ubolewać należy nad poziomem horyzontów wspomnianej klasy politycznej i jakością oferowanej „kibelasy wyborczej”. Cyniczne wykorzystywanie niskiego poziomu kapitału społecznego do utrzymania władzy, co zostało *explicite* wyrażone w roku 2015 w zdaniu: „Ciemny lud kupi wszystko”³, przypomina wręcz niechlubne czasy wolnej elekcji. O owej przedzoborowej – i jak się okazało zgubnej „złotej

by most European countries as the most important element of a nation's wealth, one that should not be easily squandered.

The liberalisation of spatial policy that we have been seeing for the past twenty or so years, as well as the more recently seen lack of constraint in the use of law in Poland is the result of a populist method of gaining favour with voters – who, as a matter of fact, use their right to vote rather reluctantly. The use of this method is understandable, as it is used in a democracy. However, we should be concerned with the breadth of the intellectual horizons of the political class and the quality of the “pork barrel” offered by its members. The cynical exploitation of the low level of social capital in order to maintain power – something that was explicitly expressed in 2015 through the phrase “the public will accept anything”³ – and can even be seen as reminiscent of the infamous times of the free elections. This pre-partition and – as it had turned out, perilous “golden freedom” – was described by saying that only the stupidity of the nobility and the mercy of God no know bounds.

Up to 7 percent of society belonged to the noble class during the period of the Commonwealth⁴. Today, thanks to frequent public opinion polls, the symptoms of stupidity are surveyed more frequently and their influence on public life apparently results from the message that is so dearly espoused by populism:

“no matter what you are, you have a right to be that way – you are the sovereign!”.

This **demotivation** to improve mores and improve the level of culture, from the point of view of the desired quality of space – ergo, a national treasure – causes us to move downhill. We do so communally – despite the protests of professionals, including alarming reports by the Supreme Chamber of Control.

The degradation of landscape values is being further sped up due to a peculiar “abdication” of local governments and the state administration in favour of public participation. It can be helpful in identifying needs – but not in the sustainable satisfying of those needs. Such a state of affairs places the designer of a plan in the role of a hostage, who – or, as some say, “whose computer” – will “paint something” that is dictated by the proponents of “freedom without responsibility” – or else they will end up without being paid.

The awareness of the essence of planning is being lost in an atmosphere of populism, of the fact that a **good plan should offer something more than the wishes of its future users or of those who have commissioned it**. It must go beyond their current experiences and open perspectives for the future, towards a quality of life that is higher than the “national average”. The quality that has, perhaps, not been experienced by everyone yet and that is not yet present in popular imagination. **This is**

where the innovative value of a plan lies and that is the essence of the progress of civilisation. The spreading of these above average values is the role of the elite! This has been the norm in those countries to whose standards of living we loop up to.

The planned form of urban space that was planned two and a half thousand years ago by Hippodamos was a never-before seen innovation in Hellas, it was called *asteios* – brilliant – in contrast to the surrounding unplanned space, called *agricos* – vulgar. And all of this took place in the conditions of a democracy – of the Athenian democracy – the first in the world.

A different example, one that is much closer to us and that is of a much lower calibre – is the plan of Greater Krakow. The work of president Juliusz Leo struggled to be born for many years during the beginning of the twentieth century. The amount of people who saw the reason behind increasing Krakow's area sevenfold was very small back then – the majority was against it and said that the president will lead the municipality to ruin. Only the local creative circles filed a petition in support of Leo's idea. There was no SARP, TUP or SPAK back then – it was the year 1908 – but representatives of the intellectual elite were there⁵. It was only after some years passed – after Greater Krakow had become a fact – that the first conciliatory songs were sung at the cabarets: “So do not fall to sadness, o nation, wounds

wolności” – mawiano, że jedynie głupota szlachty i miłosierdzie boskie nie znają granic.

W czasach I Rzeczypospolitej do stanu szlacheckiego należało niespełna 7 procent społeczeństwa⁴. Dziś, dzięki częstym sondażom opinii publicznej, objawy głupoty są dokładniej inwentaryzowane, a jej wpływ na życie społeczne najwyraźniej wynika z hołubionego w populizmie przekazu: „jesteś jaki jesteś, masz prawo takim być – jesteś suwerenem!”.

Taka **demotywacja** dla poprawy obyczajów i podnoszenia poziomu kultury, z punktu widzenia pożądanej jakości przestrzeni (*ergo* dobra narodowego), sprawia, że poruszamy się po równi pochyłej. Schodzimy po niej wszyscy wraz mimo protestów profesjonalistów, w tym również alarmujących raportów Najwyższej Izby Kontroli.

Degradacja walorów krajobrazowych jest dodatkowo przyspieszana swoistą „abdykacją” samorządów i administracji państwowej na rzecz partycypacji społecznej. Może ona być pomocna w identyfikowaniu potrzeb, ale nie w ich zrównoważonym zaspokojeniu. Taki stan rzeczy stawia projektanta planu w roli zakładnika, który – lub jak niektórzy mówią „jego komputer” – „namaluje” coś pod dyktando zwolenników „swobody bez odpowiedzialności” albo nie dostanie wynagrodzenia.

W populistycznej atmosferze zanika świadomość istoty planowania, tego mianowicie że **dobry plan**

powinien oferować coś więcej niż oczekują jego zleceniodawcy i przyszli użytkownicy. Musi wykraczać poza ich dotychczasowe doświadczenia i otwierać perspektywy na przyszłość, na jakość życia wyższą od „średniej krajowej”. Jakość, jakiej być może jeszcze nie wszyscy doświadczyli i nie ma jej jeszcze w powszechnej wyobraźni. **W tym tkwi innowacyjny walor planu i sedno postępu cywilizacyjnego. Krzewienie tych ponadprzeciętnych wartości to rola elit!** Tak od dawna działa się i nadal dzieje się w krajach, którym zazdrościmy standardu życia.

Postać przestrzeni miejskiej planowanej dwa i pół tysiąca lat temu przez Hippodamosa była w Helladzie niespotykaną nowością, nazywano ją *asteios* (błyskotliwą) w odróżnieniu od otaczającej przestrzeni nieplanowanej, nazywanej *agricos* (prostą). A było to w warunkach demokracji – ateńskiej demokracji – pierwszej na świecie.

Przykład znacznie nam bliższy i znacznie mniejszego kalibru to plan Wielkiego Krakowa. Dzieło prezydenta Juliusza Leo rodziło się w bólach na początku XX w. przez wiele lat. Mało kto widział wówczas sens w siedmiokrotnym powiększeniu obszaru miasta, większość była przeciw i przepowiadała, że prezydent doprowadzi gminę do ruiny. Tylko lokalne środowiska twórcze wniosły petycję wspierającą pomysł Leo. SARP-u, TUP-u ani SPAK-u jeszcze wtedy nie było (był rok 1908), ale byli inni reprezentanci

elity intelektualnej⁵. Dopiero po kilku latach, gdy Wielki Kraków stał się faktem, pojawiły się w kabaretach pojednawcze przyśpiewki: „Więc się nie smuć, narodzie, rany zrosną się w blizny, a my cieszymy się w zgodzie z powiększonej ojczyzny” [Boy-Żeleński 1945].

Procesy obserwowane w Polsce po 1994 r. coraz silniej kontrastują nie tylko z tamtą tradycją, ale i z współczesnymi trendami widocznymi w Nowej Karcie Ateńskiej (2003), a jeszcze wyraźniej w Europejskiej Karcie Planowania (2013). To co dzieje się u nas od 20 lat, bez wątplenia można nazwać pauperyzacją planowania. Od roku 2014 dodać do tego należy ewenement niespotykany w cywilizowanych krajach – **likwidację zawodu urbanisty** poprzez tzw. ustawę deregulacyjną⁶. Tym sposobem na fali populizmu znów odpływamy od Europy, której nie tak dawno tak bardzo chcieliśmy być pełnoprawnymi członkami.

Na tym tle uwagę zwracają dwie nowe, acz wyraźnie zróżnicowane jakościowo inicjatywy ustawodawcze.

W roku 2015, w atmosferze obietnic poprawy ładu przestrzennego wprowadzona została tzw. ustawa krajobrazowa⁷ (ryc. 2). W kontekście przytoczonych wyżej okoliczności można ją uznać za potwierdzenie trafności zdania: „**Władza – to możliwość nieuczenia się na własnych błędach**”⁸.

Pożytek z tej ustawy może wynikać głównie z uporządkowania

will become scars, let us enjoy the expanded fatherland together" [Boy-Żeleński 1945].

The processes that have been observed in Poland after the year 1994 not only contrast with that tradition ever more strongly, but are also in opposition to the modern trends that can be seen in the New Athens Charter (2003) – and even more clearly in the European Planning Charter (2013). The events that have been happening in Poland for the past 20 years can, with full confidence, be called a pauperisation of planning. In 2014 we added to it something which has never happened in a civilised country – **the termination of the planning profession** – through the so-called deregulation act⁶. In this manner, riding the wave of populism, we have once again drifted away from Europe, whose fully fledged members we had wanted to be not so long ago.

Against this backdrop we can see two new legislative initiatives, although they greatly differ in terms of quality.

In 2015, in an atmosphere of promises of improving spatial order, we saw the passing of the so-called "landscape act"⁷. In the context of the circumstances that have been mentioned above, we can consider it a confirmation of the accuracy of the phrase that "**power – is the possibility of not having to learn from one's own mistakes**"⁸.

Any benefit drawn from this bill can mostly be the result of bringing order to the matter of roadside

advertising – which is just the tip of the iceberg. In terms of the wider understanding of the face of the earth – that which can be seen behind the billboards – the act brings only illusory benefits. Most of the ideas contained in the new act could successfully be implemented using the existing legal system, especially using the formula of local plans. Unfortunately, local governments have been carelessly freed from their mandatory development in the year 1994! All it would take is to reinstate this requirement. However, no one could take credit for a new, pro-landscape initiative!

Another such "novelty" – in name only – is the introduction of the status of a "priority landscape". It is described as "a landscape that is particularly valuable to society due to its natural, cultural, historical, architectural, urban, rural or aesthetic and visual qualities, and as such requires preservation or the determining of the principles and conditions of its shaping"⁹. Thus, it focuses only on the landscape that **has already been identified** and precisely outlined in the current systems of protecting the environment and historical sites – such as national parks, cultural parks and similar forms of status. Thus, the "audit" established for this "priority landscape" is all the more **disorientating**. It is simply a repetition of the current system of monitoring, reporting and effectiveness assessment that is present within the aforementioned current legal forms, under a new name.

Such an approach to legislation is proof of a skin-deep willingness to introduce new regulations without knowledge of existing ones – instead of amending them and, first and foremost, consequently adhering to them. We can thus assume that this act was mostly meant to serve those who wrote and passed it, instead of the subject outlined in the title.

However, the urban planning and construction code – that has been prepared since 2011 – has the chance to start a true revision of the manner of managing space. It entails the necessity to revise a number of excessively liberal legal acts of the past 20 years. It is meant to reintroduce the integrity of spatial planning with financial and demographic strategies and forecasts(!). The spatial development conditions and directions study is meant to contain broadly enforced decisions. Areas assigned for new development are to mandatorily feature local plans, with the infamous formula of spatial development conditions decisions being abolished along with them. The requirement of integrating and reparcelling post-agrarian areas for new forms of use will be reinstated. The draft of the code also includes the abolishment of so-called special purpose bills. The restitution of the urban planning profession has also been announced.

Even an incomplete list of the coming changes is a cause for hope and for saying "finally"! It is currently difficult to hold back sarcasm: "why

Fig. 2. Roadside billboards (source: www.google.com, Roadside billboards)

Ryc. 2. Reklamy przydrożne (źródło: www.google.com)

reklam przydrożnych, a więc tyczy zaledwie czubka góry lodowej. W zakresie szerzej pojmanego lica Ziemi, czyli tego co widać spoza billboardowych „parawanów”, akt ten przynosi korzyści iluzoryczne. Większość zawartych w nowej ustawie pomysłów z powodzeniem zmieściłaby się w zakresie istniejącego systemu prawnego, zwłaszcza w formule planów miejscowych. Ale samorządy zostały beztrąsko zwolnione z ich wykonywania w 1994 roku! Wystarczyło zatem ten obowiązek przywrócić. Wówczas nie byłoby jednak pretekstu, aby chwalić się nową, prokrajobrazową inicjatywą.

Taką „nowością” (jedynie terminologiczną) jest również wprowadzenie statusu „krajobrazu priorytetowego”. Oznacza on: „krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe, i jako taki wymagający zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania”⁹. Chodzi więc ni mniej, ni więcej tylko o **krajobraz dawno rozpoznany** i precyzyjnie określony w dotychczasowym systemie prawnej ochrony przyrody i ochrony zabytków, jak choćby parki narodowe, parki kulturowe i podobne statusy. Tym bardziej **dezorientujący** jest więc „audyt” ustanowiony dla owego „krajobrazu priorytetowego”. Powtarza on pod nową nazwą istniejący od dawna system monitoringów, raportów i ocen skuteczności

w ramach wspomnianych, istniejących form prawnych.

Takie podejście do stanowienia prawa świadczy o powierzchownej chęci wprowadzania nowych przepisów bez znajomości istniejących zamiast ich korekt, a nade wszystko konsekwentnego przestrzegania. Można zatem przypuszczać, że ustawa ta bardziej służyć miała promocji jej pomysłodawców i realizatorów niż przedmiotowi określone w tytule.

Natomiast kodeks urbanistyczno-budowlany, przygotowywany od 2011 r., ma szansę zapoczątkować rzeczywistą sanację w gospodarowaniu przestrzenią. Oznacza ona konieczność rewizji szeregu nader liberalnych ustaw z ostatnich 20 lat. Ma powrócić spójność planowania przestrzennego ze strategią oraz prognozami finansowymi i demograficznymi (!). Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania ma zawierać decyzje powszechnie obowiązujące. Na terenach przewidywanego rozwoju zabudowy obligatoryjne staną się plany miejscowe, a wraz z tym zniknie niechlubna formuła decyzji WZ. Powróci obowiązek scalenia i reparcelacji gruntów postagrarne pod nowe przeznaczenie. Projekt kodeksu przewiduje także likwidację wszystkich tzw. specustaw. Zapowiadana jest również restytucja zawodu urbanisty.

Nawet niepełna lista przygotowywanych zmian budzi nadzieje i chciałoby się powiedzieć „nareszcie”! Trudno równocześnie powstrzymać się od sarkazmu: „To po co jedliśmy tę żabę?”. Czy trzeba było aż ponad 20 lat destrukcyjnej liberalizacji przepisów, aby wrócił rozum? Nie sposób nazwać „odkryciem” konstatację, iż dowolność w gospodarce przestrzennej grozi chaosem, a nadpodaż terenów budowlanych obniża cenę nieruchomości, ergo – że **bardziej opłaca się ład niż nieład**. Mądry Polak po szkodzie, choć lepiej późno niż wcale.

Ale doświadczenie pokazuje, jak bardzo różnić się może projekt legislacji przygotowywany w gronie fachowców od jego ostatecznej postaci uchwalonej przez posłów i senatorów. I znów natrafiamy na barierę kapitału ludzkiego i pytanie: czy wybrańcy narodu „dadzą radę”, a więc czy zdołają zrozumieć, o co chodzi, oraz czy zdołają się na odwagę, aby powiedzieć swoim wyborcom, że nie da się „zjeść ciastko i mieć ciastko”.

Niewiele tu osiągniemy, odwołując się do truizmów o **wartościach wysokich, nadających sens wartościom podstawowym**. Tę immanentną zależność lepiej od suwerena *Anno Domini* 2017 rozumieli (na nasze nieszczęście) niegdysiejsi okupanci zakazujący muzyki Chopina

have we eaten this frog"? Did we really need 20 years of destructive liberalisation in order to see reason again? One cannot call the statement that freedom in spatial management is grounds for chaos and the excess of buildable land lowers the price of real estate – ergo – **that order is more profitable than chaos** – a “discovery”! Hindsight is 20/20 – although better late than never.

But. Experience shows how much can a draft of a piece of legislation, prepared by professionals, differ from the text that is passed by representatives and senators. And once again we hit the barrier of human capital and the question: will the chosen of the nation “be up to the task” – will they be able to understand what is at stake and have the courage to tell their voters that they cannot have their cake and eat it too?

There is very little to be gained by calling on the truisms of **higher values that provide meaning to basic ones**. This immanent dependency was better understood – to our misfortune – by the past occupants who forbade Chopin’s music or – in the case of the communist governments – hosting “Dziady” or “Wyzwolenie” plays – than the sovereign of Anno Domini 2017.

This bitter reflection is deepened by the observation that in those dark times society, despite being shackled, positively differed from the current sovereign – that “consumes” freedom without restraint.

Jerzy Trela once reminisced that the queues to the ticket booth of Teatr Stary used to be longer than those to the store selling sugar – which was regulated at the time.

Right now we should rather speak about the “cash” that is being lost due to spatial chaos, with the hope that this argument can make its way into the public conscious.

No value – either in terms of money or beauty – is gained without effort. Thus, in order for this particular reparatory act – which the urban planning and building code that has been in the making for six years has a chance to become – to become a fact, we need to surmount one more serious obstacle.

It is a form of social policy in which the so-called “policy of post-truth” becomes evident¹⁰. It has a more accurate name – the **Art of the lie** – which is based on replacing truth with cynically repeated lies – in order to achieve one’s particular goals more easily. We are outraged by it in the case of the so-called “Auschwitz lies” about “Polish” concentration camps (!).

Meanwhile, that very same “art” is being practiced by the person who, from the position of a minister, says that smog in Poland is a “threat that is rather theoretical”¹¹ or that we should „not get carried away with issuing warnings”¹². This goes hand in hand with ministerial certificates of the restorative climate properties issued to health resorts, including those that are

on the list of localities with the most polluted air in the country¹³.

In the context of similar discrepancies between reality and post-truth, we can imagine a scholar who says – if the need arises – that Mars is full of foreigners¹⁴.

Without commenting on the intentions of the authors of these statements, we cannot remain indifferent to their consequences. Absurdities that are being carelessly spread around the media – as a result of which listeners and readers prefer to mindlessly repeat the “message of the day” rather than to use their brain cells – cause immense damage before being debunked¹⁵.

The weaker the barrier of the “protective filter” that is the result of a high amount of social capital, the greater the damage – due to the fact, that, as it has already been cited, “the public will accept anything”. However, an enlightened – even ever so slightly-person – will not. This is why we should oppose being fed lies whenever we can – before we either drown in an alternative reality or start thinking in a manner that stands in opposition to established facts. The close proximity of difficult truths and enticing lies facilitates ambiguity and hypocrisy. In these circumstances, the answer to the question: how to practice a profession of public trust without losing one’s backbone – becomes critical to us – the community of university teachers. How to maintain professional integrity during a time of a “popular uprising” of lies?

Fig. 3. Rabka-Zdrój (source: www.google.com – Roadside billboards)

Ryc. 3. Rabka-Zdrój (źródło: www.google.com, 22.09.2017)

lub (w przypadku władzy komunistycznej) spektakli „Dziadów” czy „Wyzwolenia”.

Gorzką refleksję pogłębia spostrzeżenie, że w tamtych mrocznych czasach społeczeństwo mimo zniewolenia korzystnie różniło się od obecnego suwerena „konsumującego” wolność bez hamulców. Jerzy Trela przypomniał kiedyś, że kolejki po bilety do Teatru Starego były dłuższe od tych po reglamentowany wówczas cukier. Teraz trzeba mówić raczej o „kasie” traconej z powodu chaosu przestrzennego, z nadzieją że taki argument przebiję się do powszechnej świadomości.

Żadnej wartości – ani pieniędzy, ani piękna – nie osiąga się bez wysiłku. Zatem aby ten swoisty akt naprawczy, jakim ma szansę stać się opracowywany od 6 lat kodeks urbanistyczno-budowlany, stał się faktem, pokonać trzeba jeszcze poważną przeszkodę.

Jest nią ten rodzaj polityki społecznej, w którym do głosu dochodzi tzw. polityka postprawdy¹⁰. Ma ona trafniejszą nazwę *art of the lie* (sztuki kłamstwa), polegającej na zastępowaniu prawdy cynicznie powtarzaną nieprawdą – po to, aby tym łatwiej osiągać partykularne cele. Oburza to nas w przypadku tzw. kłamstw

oświęcimskich o „polskich” obozach koncentracyjnych (!).

Tymczasem tę samą „sztukę” uprawia ten, kto z pozycji ministra mówi, że smog w Polsce jest „zagrożeniem troszkę bardziej teoretycznym”¹¹ lub: „nie przesadzajmy z tym ostrzeganiem”¹². Współbrzmia z tym ministerialne świadectwa o leczniczych właściwościach klimatu wydawane dla uzdrowisk, również tych, które są na liście gmin z najbardziej zanieczyszczonym powietrzem w kraju¹³ (ryc. 3).

W kontekście tym podobnych rozbieżności między rzeczywistością a postprawdą można wyobrazić sobie uczonego, który stwierdzi – jeśli zajdzie taka potrzeba – że na Marsie roi się od cudzoziemców¹⁴.

Nie wchodząc w ocenę intencji autorów takich wypowiedzi, nie można przejść do porządku nad ich skutkami. Absurdy bezkarnie rozpylane w publikatorach, w wyniku czego słuchacze i czytelnicy wolą bezmyślnie powtarzać tzw. przekaz

dnia, zamiast używać szarych komórek – robią spustoszenie, zanim zostaną zdemaskowane¹⁵.

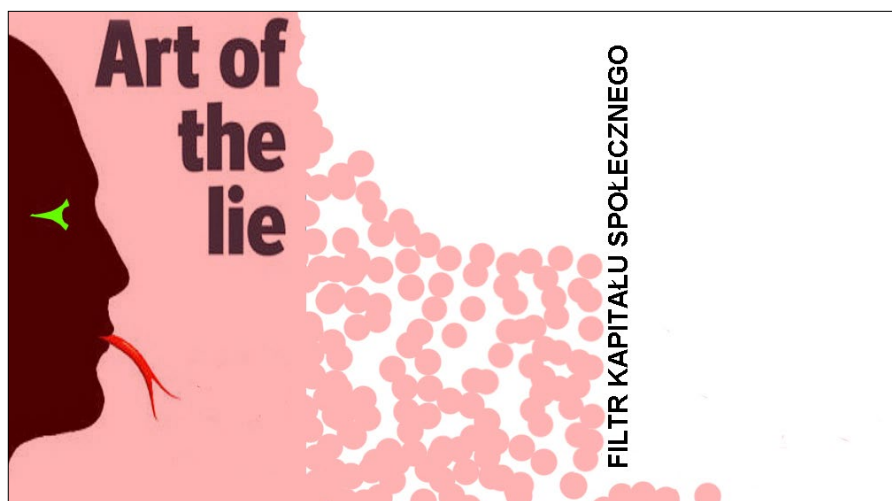
Spustoszenie to jest tym większe, im słabsza jest zaporą „filtru ochronnego” wynikająca z poziomu kapitału społecznego, bo jak to już było zacytowane: „ciemny lud kupi wszystko”. Natomiast oświecony (choćby trochę) już nie wszystko. Z tego powodu na każdym kroku trzeba przeciwstawiać się wciskaniu kitu, zanim pogrążymy się w rzeczywistości alternatywnej lub zaczniemy myśleć kontryfaktycznie (ryc. 4).

Bliskie sąsiedztwo trudnych prawd i kuszących kłamstw sprzyja dwuznacznościom i hipokryzji. W takich okolicznościach najważniejsza dla nas – społeczności nauczycieli akademickich – staje się odpowiedź na pytanie: **Jak uprawiać zawód zaufania publicznego, nie tracąc kręgosłupa?** Jak zachować profesjonalną przyzwoitość w czasach „pospolitego ruszenia” kłamstwa?

Forum Architektury Krajobrazu od 20 lat jest okazją do wymiany myśli. Zaczynaliśmy od spraw związanych z dydaktyką, przechodząc kolejno przez prezentacje problemów występujących w miastach, strefie podmiejskiej, na wsi, w krajobrazie

Fig. 4. The art of the lie and the filter of social capital (elaborated by A. Böhm based on The Economist 26.08.2016)

Ryc. 4. Sztuka kłamstwa i filtr kapitału społecznego (oprac. A. Böhm na podstawie „The Economist” 26.08.2016)

The Landscape Architecture Forum has been an occasion for the exchange of thought for twenty years. We started with matters associated with didactics, turning, successively, to presenting problems that occur in cities, suburban zones, the country and in the historical landscape. Today we should return to the subject from which we started – to didactics! In order to increase the level of social capital through its earnestness, without leaning towards the deviation of the “threat of a forest within a forest” – even though we would be complimented for it by this or that minister. Without this capital in the background, our skills, no matter how outstanding, will find little use – because they will be blocked by the ignorance of the sovereign. We must remember that knowledge does not, in fact, equal power – as well as the other way around – and a work can only become successful in an environment that can understand it. The recently departed director Erwin Axer even said that “a viewer also needs to have talent”¹⁶.

The duty of a university – one that has remained unchanged since Plato’s Academy – is to prepare young people to become a part of the elite – capable of searching for truth and to create and spread higher values based on truth. The functioning of the elite – and as such, of a minority amongst a majority – is difficult in a democracy. But it does not justify helplessness and idleness. In the field of didactics we have it easier – we can

do what we think is right without looking at opinion polls. Hence: **Let us do our thing! Let us educate the elite!**

The landscape is an immense *teatrum mundi*. Let us act out a play within it. A play about the protection and creation of beauty in human surroundings, and show it to the public on every occasion. But we should not play to the tastes of the public – for the elite must rise to a greater challenge than the one that is expected of the rest of society. If it does not – when it fails – it ceases to be needed. And the need for it is becoming greater and greater.

XX Landscape Architecture Forum,
Krakow 21–24 September 2017

Aleksander Böhm

Cracow University of Economics
Department of Regional Economy

Endnotes

¹ Premier Jarosław Kaczyński. 17 February 2006 during a debate at the Sejm; <https://wiadomosci.wp.pl/lze-elity-6036190976402049a>, available to 08.2017

² 28th of February 2017 – president Andrzej Duda in Rawicz <https://dorzeczy.pl/kraj/23119/Prezydent-Panstwo-elit-nie-jest-panstwem-obywatelskim-jest-zawlaszczonym-przez-waskie-grupy.html>, available to 08.2017

³ Jacek Kurski, Agora 10/2015; https://pl.wikiquote.org/wiki/Jacek_Kurski, available to 08.2017

⁴ According to professor Emanuel Rostworowski, around 6.5% of society belonged to the noble class both before and after the partitions, according to: <http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/3286518>, available to 08.2017

⁵ The Academy of Fine Arts, the Western Galicia Conservators Group, the National Museum, the Technical Museum, the “Sztuka” Society, the Society For the Embellishment of the City of Krakow and its Surroundings, the Society of the Lovers of the History and Monuments of Krakow, the Society of the Friends of the Fine Arts, the “Polska Sztuka Stosowana” Society (auth. note).

⁶ Act of the 13th of June regarding the amendment of acts regulating the practicing of certain professions, Dz.U. 2013 pos. 829.

⁷ Act of the 24th of April 2015 r. amending selected legal acts due to the reinforcement of landscape protection tools, Dz.U. 2015 pos. 774.

⁸ From a lecture by Jerzy Hausner titled „Kultura i Rozwój” Kraków Muzeum Mocak, 09.07.2013.

⁹ Act of the 24th of April 2015, *op. cit.* art. 7, pt. 16.f.

¹⁰ The term “post-truth politics” was first used in 1992 in the essay titled *The Nation* by the author Steve Tesich, and then popularised by David Roberts on the blog *Grist* on the 1st of April 2010, in which he defined it as a “type of political culture, in which the policy of controlling public opinion, advertisements and the media has become completely detached from our current understanding of politics (Oxford Dictionaries).”

¹¹ 13.01.2017 the Minister of Health <http://www.tokfm.pl/Tokfm/7,103454,21201339,minister-lekarz-radziwill-mowi-smog-jest-teoretyczny-makowski.html>

¹² 3rd of January 2017, interview with the Minister of Health, Konstanty Radziwiłł, for Radio TOK FM, 13.01.2017 statement by the Ministry of the Environmental Protection.

¹³ Fakt PL 24.01.2017 – Raport NIK.

¹⁴ Taken from a statement by professor Snooks acc. to *The Economist*, 09.2016.

¹⁵ E.g. “the ideology of renewable energy is the work of Nazi activists and scientists” in: T. Sommer *Political and social biweekly*, „Najwyższy czas” 34/35 10.2017.

¹⁶ <http://www.e-teatr.pl/pl/artykuly/22689,-druk.html>

zabytkowym. Dziś należy wrócić do tematu, od którego zaczynaliśmy – do dydaktyki! Aby poprzez jej rzetelność podnosić poziom kapitału społecznego, nie ulegając dewiacji o „szkodliwości puszczy w puszczy”, choćby ten czy inny minister nas za to głaskał. Bez tego kapitału w tle nasze umiejętności, bodajby najwyższego lotu, okażą się mało przydatne, bo ugrzęzną w nieświadomości suwerena. Pamiętajmy, iż **wiedza nie oznacza władzy** (i na odwrót), a dzieło odnosi sukces w środowisku, które jest w stanie go przyswoić. Niedawno zmarły reżyser Erwin Axer mawiał wręcz: „widz też musi mieć talent”.

Obowiązkiem wyższej uczelni, niezmiennym od czasów Akademii Platońskiej, jest przygotowanie młodych ludzi do tego, aby stali się elitą zdolną do poszukiwania prawdy oraz do tworzenia i krzewienia wysokich wartości na podstawie prawdy. Funkcjonowanie elit, a więc mniejszości wśród większości, jest w demokracji trudne. Ale to nie usprawiedliwia bezradności i bezczynności. Na polu dydaktyki mamy łatwiej, możemy robić swoje, nie zwracając uwagi na sondażowe słupki. Zatem: **Róbmy swoje! Kształćmy elity!**

Krajobraz jest ogromnym *teatrum mundi*. Pokażmy w nim sztukę. „Sztukę o ochronie i tworzeniu piękna w otoczeniu człowieka” i pokazujemy ją publiczność przy każdej okazji. Ale nie grajmy pod publiczność, bo elita musi odpowiadać na podwyższony próg oczekiwań ze strony społeczeństwa. Gdy temu nie

sprostą, gdy zawiedzie – przestanie być potrzebna. A jest potrzebna coraz bardziej.

XX Forum Architektury Krajobrazu,
Kraków 21–24 września 2017

Aleksander Böhm

Katedra Gospodarki Regionalnej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Przypisy

¹ Jarosław Kaczyński, 17 lutego 2006 r. podczas debaty w Sejmie.

² 28 lutego 2017, prezydent Andrzej Duda w Rawiczu.

³ Jacek Kurski, Agora 10/2015.

⁴ Przed I rozbiorem do stanu szlacheckiego należało, zdaniem prof. Emanuela Rostrowskiego, ok. 6,5 proc. społeczeństwa, <http://www.dziennikpolski24.pl/artukul/3286518>

⁵ Akademia Sztuk Pięknych, Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej, Muzeum Narodowe, Muzeum Techniczne, Towarzystwo „Sztuka”, Towarzystwo Upiększania Miasta Krakowa i Okolicy, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych, Towarzystwo „Polska Sztuka Stosowana (przyp. aut.).

⁶ Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 o zmianie ustaw regulujących wykonywanie niektórych zawodów, Dz.U. 2013 poz. 829.

⁷ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, Dz.U. 2015 poz. 774.

⁸ Z wykładu Jerzego Hausnera pt. „Kultura i Rozwój” Kraków, Muzeum Mocar, 09.07.2013.

⁹ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015, *op. cit.* art. 7, pkt. 16.f.

¹⁰ Termin „polityka po prawdzie” po raz pierwszy użyty w 1992 r. w eseju *The Nation* przez dramaturga Steve Tesich, a następnie upowszechniony przez Davida Robertsa

w blogu *Grist* 1 kwietnia 2010 r., gdzie został zdefiniowany jako rodzaj „kultury politycznej, w której polityka sterowania opinii publicznej, reklam i mediów stały się niemal całkowicie odłączone z polityki w dotychczasowym rozumieniu (Oxford Dictionaries).

¹¹ 13.01.2017, minister środowiska.

¹² 3 stycznia 2017, wywiad ministra zdrowia Konstantego Radziwiłła dla Radia TOK FM, 13.01.2017 komunikat Ministerstwa Środowiska.

¹³ Fakt PL 24. 01.2017 – Raport NIK.

¹⁴ Z wypowiedzi profesora Snooksa wg *The Economist*, 09.2016.

¹⁵ Np. „ideologia energii odnawialnej to dzieło nazistowskich działaczy i naukowców” [w:] T. Sommer Dwutygodnik polityczno-społeczny „Najwyższy czas” 34/35 10.2017.

Literature – Literatura

1. Jerzy Płażewski, 1961. *Język filmu*. Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa, s. 7.

2. Ciołek G., 1948. Planowanie przestrzenne podporządkowuje wszystkie dziedziny tworzenia wpływające na lice ziemi [w:] *Piękno przyrody i piękno sztuki w planowaniu przestrzennym w Polsce, Ochrona Przyrody*, rocznik 18, Kraków.

3. Tadeusz Boy-Zeleński, 1945. *Znasz-li ten kraj? Kraków*, 249.

4. Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 o zmianie ustaw regulujących wykonywanie niektórych zawodów, Dz.U. 2013 poz. 829.

5. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, Dz.U. 2015 poz. 774.

6. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015, *op. cit.* art. 7, pkt. 16.f.

7. Fakt PL 24.01.2017 – Raport NIK.